

Op weg naar een nieuw natuurverhaal

Erik de Bakker
Hans Dagevos

Projectcode 20462

April 2006

Rapport 7.06.08

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Op weg naar een nieuw natuurverhaal

Bakker, E. de en H. Dagevos

Den Haag, LEI, 2006

Rapport 7.06.08; ISBN-10: 90-8615-066-7; ISBN-13: 978-90-8615-066-3

Prijs €10 (inclusief 6% BTW), 46 p.

Dit essay geeft een verdere aanzet tot een natuurverhaal dat kan zorgen voor meer draagvlak voor het natuurbeleid. Er worden drie spanningsbogen behandeld die voor de ontwikkeling van een nieuw natuurverhaal onmiskenbaar zijn: de spanning tussen beleid en cultuur, tussen economie en ecologie en tussen collectieve en particuliere waarden. Op basis hiervan worden contouren en uitgangspunten geschetst waarbinnen een natuurverhaal kan worden ontwikkeld dat beter past bij de hedendaagse belevenismaatschappij en de diverse behoeften en motivaties van burgers-consumenten. Om te vermijden dat het natuurverhaal abstract en wetenschappelijk wordt, is gekozen voor een benadering waarin zogenoemde belevingspoorten van mensen als vertrekpunt zijn genomen. Anders dan wanneer de Ecologische Hoofdstructuur als centraal uitgangspunt geldt, wordt een breed en meer (ver)beeldend natuurverhaal rond duurzaamheid en biodiversiteit bepleit waarin ook morele, esthetische en andere culturele oriëntaties gewicht krijgen.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie.lei@wur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie.lei@wur.nl

© LEI, 2006

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponeed bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

This essay deals with the ongoing debate about a narrative about nature that could provide conservation policy with more societal support. It is posed that three areas of tension have to be tackled to develop such a narrative: the tension between policy and culture, economy and ecology, and public and private values. These areas of tension are instructive for the outlines of a narrative about nature and conservation policy that is better adjusted to the diverse needs of citizens-consumers in today's societies. By taking the perceptions of people with respect to nature as starting point, it can be avoided that this matter of policy becomes as abstract and scientific as the Central Ecological Structure (a well-known Dutch policy instrument regarding nature conservation). On the basis of this approach a broader and imaginative narrative about sustainability and biodiversity can be developed that also considers moral, aesthetic, and other cultural values.

Inhoud

	Blz.
Inleiding - Het plaveien van de weg	9
Opening en opbouw van het essay	9
De kloof als mogelijk misleidende metafoor	10
Probleemstelling: drie spanningsbogen	12
Een nieuw natuurverhaal, voor wie eigenlijk?	13
Een groot verhaal, een verhalensnoer of vele verhalen	14
Bediscussieerbaarheid EHS en belevingspoorten als ingang	16
Harde klei en beweeglijke begrippen	16
1. Deel 1 - De onbegrepen weg	20
1.1 Ecologische visies en natuurbeelden	20
1.2 Verbloemen van ecologische tegenstellingen	23
1.3 Spanningsboog beleid-cultuur in historisch perspectief	24
1.4 Spanningsboog ecologie-economie in historisch perspectief	26
1.5 Het herontdekte belang van natuurbeleving	27
1.6 Doorbreken van vanzelfsprekendheden	28
2. Deel 2 - De brede weg	31
2.1 Spanningsboog collectief-particulier in historisch perspectief	32
2.2 Belevensmaatschappij en de groene ruimte	33
2.3 Natuurverhaal: drijfveren en draagvlak	34
2.4 Belevingspoorten en collectieve waarden	36
2.5 Verbreding en verbeelding	38
2.6 Duurzaamheid en biodiversiteit	40
2.7 Drie opties voor een nieuw natuurverhaal	41
Literatuur	45

Een verhaal vertellen heeft alleen zin als dat met passie gebeurt. Een verhaal is geen transportmiddel, geen vehikel voor een boodschap. Wat het kan doen is het voorstellingsvermogen bevorderen, laten zien dat de eigen ruimte, de eigen positie niet alles is, dat er een grens is, dat het een genoegen is die grenzen te overschrijden.

Christoph Ransmayr (*NRC Handelsblad*, 28 oktober 2005)

Inleiding - Het plaveien van de weg

Opening en opbouw van het essay

Tussen het natuurbeleid van de overheid en de natuurbeleving van het bredere publiek bestaat een spanning.¹

De uitvoering van het natuurbeleid is een abstract, ecologisch verhaal geworden, terwijl in de samenleving de natuurbeleving vooral verbonden lijkt met recreatie en landschappen waarin natuur en cultuur dikwijls verweven

zijn. Dat er sprake is van spanning en dat deze bovendien niet zonder gevaar is voor natuurbeleid, wordt recentelijk nog bekrachtigd in *Kwetsbare vanzelfsprekendheden rond natuur*:

'Dat natuurbeleving van mensen en natuurbeleid in Nederland steeds verder uit elkaar groeien, brengt het risico met zich mee dat het draagvlak voor natuurbeleid afkalft. Minder draagvlak leidt uiteindelijk tot uitholling van het beleid. En dat leidt weer tot een gebrek aan mogelijkheden om natuur te ontwikkelen en te behouden.' (Kuindersma et al. 2004,11)

¹ De auteurs bedanken Pieter Leroy (Radboud Universiteit Nijmegen) en Cathrien de Pater (Directie Kennis van het Ministerie van LNV) voor hun commentaar op een eerdere versie van dit essay. Tevens danken ze de leden van de begeleidingscommissie: Roel van Raaij en Astrid Schippers (beiden Ministerie van LNV, directie Natuur) en Wilfried Romp (IVN Nederland).

In dit essay willen we een verdere aanzet geven tot een natuurverhaal dat kan zorgen voor meer draagvlak voor het natuurbeleid. Daarbij wensen we aan te sluiten bij het zojuist aangehaalde rapport *Kwetsbare vanzelfsprekendheden*, zogoed als we het wensen aan te vullen en te bediscussiëren. Bovendien staat de ontwikkeling van een succesvol natuurverhaal ons inziens niet los van een coherent sprekende overheid. Dit vraagt om een coherente politieke visie. We hopen dat dit essay bijdraagt aan de verdere ontwikkeling van een dergelijke kijk op natuurbeleid.

Het essay is opgebouwd uit drie delen van ongeveer gelijke lengte. In deze inleiding wordt uitgebreid de ruimte genomen om de stenen te leggen alsmede richting en doel te bepalen van de weg die we wensen af te gaan leggen. Zodadelijk schetsen we het drietal spanningsbogen dat centraal zal staan in de volgende delen. In het navolgende eerste deel van dit essay gaan we met name in op de spanningsbogen beleid-cultuur en ecologie-economie. We schenken aandacht aan de ecologische onderbouwing van het huidige natuurverhaal, uiteenlopende natuurbeelden en de historische ontwikkeling van de natuurbescherming in Nederland. Aan het einde gaan we in op de voorstellen die in *Kwetsbare vanzelfsprekendheden* naar voren worden gebracht om vastgeroeste denkpatronen in het natuurbeleid te doorbreken.

In deel twee concentreert de nodige aandacht zich op de spanningsboog collectief-particulier. We gaan in op de hedendaagse belevenismaatschappij met betrekking tot groene ruimte en de drijfveren van burgers met betrekking tot natuur. Op basis hiervan zoeken we naar mogelijke aanknopingspunten voor een nieuw natuurverhaal. Aan het slot schetsen we de algemene contouren waarbinnen een breed en nieuw natuurverhaal is te ontwikkelen en geven we enkele opties aan voor een mogelijke nadere invulling.

De kloof als mogelijk misleidende metafoor

Hoewel regelmatig gesteld wordt dat er sprake is van een kloof tussen de ecologische beleidsnatuur van de overheid en de natuurbeleving van burgers, kan het beeld van deze kloof evenwel misleidend werken. Ten eerste omdat de suggestie kan ontstaan dat er bij het natuurbeleid twee partijen als blokken tegenover elkaar staan: overheid versus burger. 'De' overheid en 'de' burger bestaan echter niet. Het is beter te spreken van een complexe driehoeksverhouding tussen een veelhoofdig statelijk apparaat, een conglomeraat van maatschappelijke organisaties en het bredere, vaak amorfe publiek. In dit driehoekige krachtenveld zijn de meest uiteenlopende coalities mogelijk.

Denk bijvoorbeeld aan bestuurders en leden van traditionele natuurbeschermingsorganisaties die zich dikwijls goed kunnen vinden in ecologische beleidsdoelen die directief (top down) worden vastgesteld. Het abstracte concept van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) is voor hen een verworvenheid die niet zomaar op de helling mag worden gezet. Het beeld dat hier naar voren treedt is niet dat van een kloof maar van een omspannend netwerk van beleidsmakers en maatschappelijke vertegenwoordigers met gemeenschappelijke of verwante belangen.

Anderzijds zal niet elk department of overheidsinstantie een even fervent aanhanger zijn van de EHS. Beleidsorganen die vooral geconcentreerd zijn op economische groei en werkgelegenheid kunnen zich zelfs gehinderd voelen door een natuurbeleid dat het gebruik van de bestaande groene ruimte aan banden legt. De spanning tussen economische ontwikkeling en natuurbehoud is politiek moeilijk op te heffen, met als gevolg dat verschillende beleidsdoelen pijnlijk tegen elkaar kunnen schuren. Zelfs binnen het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), dat verantwoordelijk is voor het natuurbeleid, kan verschillend worden gedacht over de noodzaak en invulling van de EHS. Waar de één meer ruimte wil voor de (recreatie)behoeften van burgers, vindt de ander dat toeristische trekpleisters een verre van helende werking hebben op de natuur. Dit tegenstrijdige krachtenveld in het overheidsapparaat, dat wordt veroorzaakt door dieperliggende politieke spanningen en dilemma's, maakt het vinden van een maatschappelijk overtuigend natuurverhaal tot een moeilijke opgave. Beleidsverhalen over natuur, biodiversiteit en duurzaamheid moeten bovendien altijd rekening houden met kritische burgers of maatschappelijke organisaties die beleidsactiviteiten aan de kaak kunnen stellen die wringen of zelfs in tegenspraak lijken te zijn met natuurdoelen. De ontwikkeling van een overtuigend natuurverhaal, zeker wanneer dit verbonden wordt met doelen van duurzame ontwikkeling en biodiversiteit, is nauw verbonden met een coherent sprekende overheid en een samenhangende politieke visie op natuurbeleid.

Behalve het risico van simplificering van het krachtenveld rond natuurbeleid door het beeld van een kloof, valt ook een meer principiële tegenwerping te maken tegen het gebruik van deze metafoor. Deze suggereert dat er een gapend gat of niemandsland is waarin de relatie tussen overheid en samenleving volledig is doorbroken. Ook een technocratische en volledig verbureaucratiseerde wereld blijft echter door talloze sociale lijnen verbonden met de samenleving. Door verwetenschappelijking en professionalisering kunnen deze lijnen buigen en onder druk komen te staan maar knappen doen ze niet. Dat is hoogstens mogelijk als het overheidsappa-

raat volledig in elkaar stort. We zullen hierna dan ook spreken in termen van spanningsbogen en niet over kloven.

Probleemstelling: drie spanningsbogen

Het raamwerk van ons betoog wordt gevormd door een drietal spanningsbogen dat volgens ons onmiskenbaar is bij de ontwikkeling van een nieuw natuurverhaal.

- Spanningsboog 1: beleid versus cultuur
Deze spanningsboog is hierboven reeds aangegeven: de spanning tussen de ecologische beleidsnatuur van de overheid en de cultureel bepaalde natuurbeleving in de samenleving. Vaak wordt hier door betrokken partijen gesproken van een kloof tussen overheid en burgers die gedicht moet worden.
- Spanningsboog 2: ecologie versus economie
Deze kan worden samengevat als de gedachte dat ecologisch volwaardige natuur op gespannen voet staat met economisch exploitatie door particulieren. Deze spanningsboog is oorzakelijk sterk verwant met de vorige spanningsboog: beide hebben een belangrijke grond in het geloof dat natuur zo veel mogelijk door 'de verstorende mens' met rust dient te worden gelaten.
- Spanningsboog 3: collectief versus particulier
Deze spanningsboog betreft de spanning tussen collectieve goederen en particuliere waarden, tussen het algemene principe van solidariteit versus het individuele recht op vrijheid en zelfstandigheid. In de context van een natuurverhaal spitst zich dit toe op de vraag in hoeverre natuur wordt opgevat als een publiek goed waarvoor we als collectief dienen op te komen en dat voor iedereen gelijkelijk toegankelijk dient te zijn, dan wel als een goed dat in principe vermarktbaar is en waarvan sommigen meer kunnen genieten dan anderen.

Wij denken dat de overtuigingskracht van een nieuw natuurverhaal verbonden is met de mate waarin men deze drie spanningsbogen succesvol tegemoet treedt en kan overwinnen. De centrale vraag van dit essay luidt:

'Hoe zijn in een nieuw natuurverhaal de drie spanningsbogen van beleid-cultuur, collectief-particulier en ecologie-economie te begrijpen en te overwinnen?'

Zoals gezegd, wil dit essay een verdere aanzet geven tot een natuurverhaal dat kan bijdragen aan meer maatschappelijk draagvlak voor het natuurbeleid. We hebben niet de ambitie noch de pretentie om een definitief of afgerond antwoord te geven op de bovengestelde vraag. We beperken ons tot het schetsen van relevante contouren bij de beantwoording van de gestelde vraag. Aan het einde geven we enkele opties aan voor een nieuw natuurverhaal zonder dat we hier de knoop doorhakken met betrekking tot de keuze voor één van deze opties. We bekennen in dit kader graag dat wij als auteurs ook niet weten welke weg het meest succesvol zal zijn voor een nieuw natuurverhaal.

Waar we zekerder van zijn is dat voor de ontwikkeling van een nieuw natuurverhaal enkele uitgangspunten van essentieel belang zijn. Een dogmatische natuurvisie, die zich beroept op wetenschappelijke autoriteit, vermag in een laatmoderne samenleving niet meer te overtuigen en bijt zich uiteindelijk zelf in de staart. Een al te bescheiden natuurverhaal dat zich kenmerkt door gemakzuchtig relativisme en zouteloze compromissen, zal evenmin weten te overtuigen. Een natuurverhaal dat wil aansluiten op actuele maatschappelijke omstandigheden en dat tegelijkertijd wil overtuigen en uitdagen, moet zowel wetenschappelijke dogmatiek als vrijblijvend relativisme zien te vermijden.

Een nieuw natuurverhaal, voor wie eigenlijk?

Dit lijkt een triviale vraag. Immers, een nieuw natuurverhaal is toch bedoeld voor het bredere burgerpubliek. Stelt men echter de vraag wie er behoefte heeft aan een nieuw natuurverhaal, dan is het antwoord opeens minder eenvoudig. Heeft het grotere publiek behoefte aan een nieuw natuurverhaal? Er zijn geen signalen dat grote groepen burgers in Nederland hier hunkerend op wachten. Veel, zonet de meeste, burgers lijken prima in staat om op hun manier te genieten van natuur. Ook zijn er geen sociale protesten op het Binnenhof of het Malieveld waarbij de legitimiteit van het huidige natuurbeleid of de EHS ter discussie wordt gesteld. Doorvragend naar de behoefte aan een nieuw natuurverhaal zou het antwoord wel eens kunnen luiden dat het in de eerste plaats natuurbeleidsmakers zelf zijn die daaraan behoefte hebben. Wil men het contact met de hedendaagse samenleving en haar burgers niet verder verliezen en geen enclave van wereldvreemde beleidsmakers worden, dan is een nieuw natuurverhaal op participatieve grondslag misschien wel een noodzakelijke stap. Dit leidt tot de enigszins wonderlijk klinkende conclusie dat een nieuw natuurverhaal vooral aansluit op de noodzakelijke legitimatiebehoeften van beleidsmakers om beter aan te sluiten bij de behoeften van burgers.

Hoe waar deze conclusie in de kern misschien ook is, van doorslaggevend belang is het beleidskader dat dergelijke legitimatiebehoeften omlijst. De nota *Natuur voor mensen, mensen voor natuur* (Ministerie van LNV, 2000) bevat in dit opzicht een opvallende boodschap. De behoefte aan een nieuw natuurverhaal staat hier in het teken van een cultuuromslag in het ecologisch beleidsdenken waarbij natuur breder wordt opgevat dan voorheen. De natuur begint als het ware bij de voordeur van burgers en eindigt bij de Waddenzee. Positief opgevat betekent dit dat een nieuw natuurverhaal niet alleen of primair als doel heeft draagvlak te creëren voor bestaand natuurbeleid. Het doel is tevens tot een natuurverhaal te komen dat kan rekenen op herkenbaarheid bij burgers, dat beter past en aansluit bij de beleving en behoeften van mensen in de samenleving. Met andere woorden, de legitimatiebehoeften van natuurbeleidsmakers worden hier verbonden met het streven meer recht te doen aan de natuurbeleving van burgers. Daarmee krijgt draagvlak ook een intrinsieke betekenis en wordt afstand genomen van een puur instrumentele of functionele opvatting van draagvlak.

Een groot verhaal, een verhalensnoer of vele verhalen

Er zijn ten minste drie mogelijkheden om een nieuw natuurverhaal op te zetten. Als een levendig netwerk van kleine verhalen waarin geen plaats is voor grote waarden. Als een snoer van allerlei kleine verhalen die door een rode draad bijeen worden gehouden. Als een groot verhaal dat iedereen aanspreekt, gebaseerd op algemeen gedeelde waarden.

In *Kwetsbare vanzelfsprekendheden* gaat men voor de ontwikkeling van een nieuw natuurverhaal primair uit van een levendig netwerk van kleine verhalen waarin geen plaats meer is voor grote waarden. Omdat we tegenwoordig zouden leven in een postmoderne samenleving waarin piramidale structuren hebben plaatsgemaakt voor een archipel van sociale netwerken, is het niet meer mogelijk een enkel groot aansprekend verhaal te ontwerpen (Kuindersma et al., 2004, 35-36). Vandaar dat men het zoekt in meerdere verhalen waarbij het waarheidscriterium wordt verruild voor een 'werkingscriterium'. Het gaat erom of de verhalen werken, of ze door kleinere of grotere groepen van mensen worden opgepikt en kunnen aanzetten tot actie.

Volgens ons schiet dit 'vele verhalen-perspectief' tekort. Het blijft de vraag hoe deze aanzetten/verhalen zich tot elkaar verhouden en hoe deze met elkaar en met het beleid zijn te verbinden. Juist in een tijdperk van 'vele werkende verhalen' blijft het belangrijk een ambitieus verhaal neer te zetten dat

niet anoniem ten onder gaat in de stroom van komende en gaande verhalen. Een omvattend natuurverhaal, dat kan steunen op ecologisch, historisch en sociologisch inzicht, biedt naar ons idee een goede bescherming van een collectief goed als natuur - bescherming ook tegen ondoordachte en al te enthousiaste vormen van moderne ondernemingslust.

Een groot en omvattend natuurverhaal is ons inziens echter alleen nog mogelijk als een breed en beeldend verhaal waarin ruimte bestaat voor andere verhaallijnen en een breed scala van belevingen en ervaringen. De verschillende natuurbeelden en kleinere (lokale of regionale) ervaringsverhalen moeten verbonden zijn door een dikke kabel van centrale waarden die meer is dan een dunne rode draad. Daarnaast zal gezocht moeten worden naar een (ver)beeldende aanspreekvorm die wetenschappelijke abstractie zo veel als mogelijk vermijdt. De beleidsgedachte van gecentraliseerde, schriftelijke voorlichting moet plaats maken voor een meer interactieve en visualiserende benadering die aansluit bij onze hedendaagse belevenismaatschappij. Met dit voorstel van een breed en (ver)beeldend natuurverhaal, verbonden door een 'waardenkabel', positioneren we ons *tussen* de twee opties van een groot verhaal en een kralensnoer van verhalen.

Bediscussieerbaarheid EHS en belevingspoorten als ingang

Is de EHS een vaststaand politiek gegeven? Ecologische realo's zouden ter verdediging van 'hun' EHS kunnen wijzen op de EU-richtlijnen die hierover zijn afgesproken in het kader van Natura 2000 en andere internationale verdragen. Dergelijke wettelijke verdragen, internationale afspraken of doelstellingen zijn evenwel nooit onherroepelijk. De duur en kracht van supranationale verdragen blijft uiteindelijk afhankelijk van het vertrouwen en de acceptatie van de burgerbevolking. De Nederlandse afwijzing van de Europese Grondwet in juni 2005 mag hier gelden als een waarschuwing voor politici en beleidsmakers die hier lichtvaardig over denken.

De EHS is een heilig middel noch een doel op zichzelf. Als de overheid een intrinsieke waarde hecht aan draagvlak en dus recht wil doen aan de beleving en behoeften van mensen in de samenleving, zal men ook open moeten staan voor invullingen van het natuurbeleid waarin de EHS misschien wel minder centraal staat. Wanneer de maatschappelijke overtuiging in ons land zou overheersen dat de bijdrage van Nederland aan (internationale) biodiversiteit vooral ligt in de omschakeling op duurzame productie- en consumptiepatronen en minder in het creëren van een nationaal 'ecologisch natuurnet-

werk' en dat natuurbeleid bijgevolg vooral gericht zou moeten zijn op recreatie en het behoud van groen in cultuurhistorische landschappen, dan dient deze overtuiging serieus genomen te worden. Het bovenstaande voorbeeld is hypothetisch en wij zien een dergelijke overtuiging onder Nederlandse burgers ook niet zo snel dominant worden. Maar aan de hand hiervan is te illustreren dat doelen zoals duurzaamheid en biodiversiteit ook anders zijn in te vullen.

Het door ons gehanteerde perspectief probeert tegemoet te komen aan een nieuw natuurverhaal dat rekening houdt met een diversiteit van natuurbeelden die bij burgers in een moderne belevingsmaatschappij bestaan. Tegelijkertijd wensen we niet terug te schrikken voor het voorzien van het natuurverhaal van grote waarden. Onze benaderingswijze zal eruit bestaan dat we redeneren vanuit het (basis)idee dat mensen 'toegang' tot natuur zoeken en vinden door allerlei verschillende belevingspoorten. Vervolgens is het ons erom te doen welke collectieve waarden daarachter als centraal onderkend kunnen worden en welke rol de overheid hier speelt. Grote waarden hoeven niet in vetgedrukte letters boven elke belevingspoort te staan, maar de overheid moet wel een 'waardevol verhaal' in de aanbieding hebben achter het geheel van de verschillende belevingspoorten.

Hoewel we uitgaan van een groot en breed verhaal, wil dit niet zeggen dat dit verhaal in ecologische zin ook een volledige nieuwe inhoud moet krijgen. We zullen betogen dat de concepten van duurzaamheid en biodiversiteit kunnen blijven fungeren als verbindende waarden. De brede en (ver)beeldende vorm die wij voor ogen hebben, zal echter zorgen voor een natuurverhaal dat duidelijk anders is dan het huidige beleidsverhaal rond de EHS.

Harde klei en beweeglijke begrippen

In dit essay ligt de focus op de ontwikkeling van een nieuw natuurverhaal dat kan zorgen voor meer maatschappelijk draagvlak voor het natuurbeleid. Dit wil echter niet zeggen dat we geloven dat een nieuw verhaal in zichzelf genoeg is om dit te realiseren. Aansprekende ideeën en gedachten kunnen inspireren maar de harde klei van weerbarstige machtsstructuren laat zich hierdoor maar in beperkte mate omploegen, laat staan omvormen tot een vruchtbare voedingsbodem.

De werking van verhalen - van klein tot groot - staat nooit los van de sociale krachtenvelden waarin ze functioneren. Bij de bespreking van de kloof-

metafoor wezen we al op het tegenstrijdige krachtenveld in het overheidsapparaat. Dit is ook door anderen vastgesteld. Zo kenmerkt het natuurbeleid zich volgens Derkzen et al. (2002) door een spanning tussen doelen en werking: de doelen worden doorgaans directief geformuleerd (van bovenaf vastgesteld), terwijl in de uitvoering steeds meer een participatieve invulling van burgers wordt nagestreefd. Dit wordt aangeduid als 'de spagaat van het natuurbeleid'.

Leroy en Gersie stellen voor het natuurbeleid vast dat het hier, ondanks alle politieke en maatschappelijke aandacht voor natuur, geen sterk beleidsveld betreft. Men beschikt hier niet over politieke en legislatieve machtsbronnen, zoals die bijvoorbeeld bestaan bij de harde infrastructuur en de woningbouw (eigen planstelsels met rechtsgevolgen; veel geld om uit te kopen; regels om te onteigenen enzovoort). Daarom is het voor het natuurbeleid ook moeilijk haar ambitieuze doelstellingen te realiseren. Een vermaatschappelijk natuurbeleid impliceert volgens hen vooral een bescheidener natuurbeleid (Leroy en Gersie, 2004, 43).

Volgens Keulartz kan de zoektocht naar een eenheidsstichtend fundament maar beter worden opgegeven als het gaat om een duurzaam beheer van natuur. Niet alleen vanuit een filosofisch perspectief, maar ook tegen de achtergrond van de politieke verschuivingen in bestuurspraktijken (decentralisering) en beleidsprocessen (deregulering). Deze zorgen voor een 'enorme uitbreiding van het aantal beleidsactoren (multi-actor governance) en bestuurslagen (multi-level governance), met alle coördinatie- en communicatieproblemen van dien' (Keulartz 2005, 17). Hij ziet een spanning tussen de noodzaak van samenwerking bij duurzaamheid en de uiteenlopende ethische visies en levensbeschouwingen van allerlei belangengroepen en gemeenschappen, die zelden met elkaar stroken en soms met elkaar botsen (Keulartz 2005, 5).

In hoeverre een nieuw of ander natuurverhaal zal 'werken' is verbonden met de manier waarop dit kan (en zal) worden ingebed in de bestaande bestuurlijke circuits en afhankelijk van de bronnen van macht en invloed waarover politieke en maatschappelijke stakeholders beschikken. Ambitieuze verhalen over waarden blijven niettemin belangrijk. Heel simpel zou men hier kunnen zeggen: als men een nieuw natuurverhaal wil inzetten om de beleidsinspanningen op dit terrein meer tussen de maatschappelijke oren te krijgen, zal men toch iets in de hand moeten hebben om in te zetten. Hoewel het altijd de vraag is hoe en waar het landt en of de landingsbanen open zijn gesteld, een stevig nieuw natuurverhaal zou debat kunnen stimuleren door bestuurlijke, politieke en maatschappelijke stakeholders te confronteren met zaken van collectief belang die om coöperatieve oplossingen vragen.

Ook Keulartz wijst op het belang van een (grote) waarde zoals duurzaamheid die zowel heterogeniteit belichaamt als de eis tot samenwerking. Deze waarde is bij uitstek een grensobject (boundary object). Grensobjecten zijn combinaties van plasticiteit en robuustheid: ze kunnen worden aangepast aan behoeften en beperkingen van verschillende partijen, maar zijn anderzijds ook robuust genoeg om een gemeenschappelijke identiteit te verschaffen (Keulartz 2005, 22). Het zijn globale categorieën die, zolang ze vaag geformuleerd zijn, uiteenlopende groepen kunnen binden (Van der Windt, 1995, 18). Grote waarden hoeft men dus niet schuwen in het natuurbeleid. Deze moeten echter niet worden gedacht als hardgestolde, ondubbelzinnige grootheden maar eerder als beweeglijke 'overkoepelende katalysatoren' die kunnen verbinden en motiveren. In dit essay wensen we navolging te geven aan deze optiek als we het hebben over grote begrippen als duurzaamheid en biodiversiteit.

Beweeglijkheid ligt eveneens besloten in het door ons gehanteerde (sociologische) perspectief om de diversiteit van publieke (belevings)waarden en -behoeften als startpunten te nemen bij de ontwikkeling van een nieuw natuurverhaal. Mensen beleven natuur door allerlei verschillende belevingspoorten en hier ligt ons inziens een belangrijke sleutel tot draagvlak voor natuurbeleid. Maar deze natuurbeleving via diverse belevingspoorten is allesbehalve een eenvoudige of onproblematische zaak. Niet alleen vanwege de veranderlijkheid en de talloze verschillen tussen mensen, maar ook omdat onze wensbeelden of voorstellingen over natuur strijdig kunnen zijn met onze moderne behoefte aan 'beschaving en ordelijkheid'. Wanneer in de Oostvaardersplassen de karkassen van Heckrunderen in het kader van vrije natuurontwikkeling blijven liggen, kan dat leiden tot maatschappelijke en politieke commotie. 'Zijn de Oostvaarderplassen een concentratiekamp?', zo kopte een krantenartikel begin september 2005 (Hopster, 2005). Blijkbaar kunnen we de aanblik van verstorven, weggrottende dieren in een natuurgebied moeilijk verdragen. Meer algemeen kunnen we ons afvragen of de westerse mens de 'echte natuurlijke natuur' nog wel aankan. Zijn we, zoals David Byrne van de Talking Heads ooit ironisch zong, zo verslaafd geraakt aan moderne orde en comfort dat we ons het natuurlijke paradijs alleen met een grasmaaier kunnen voorstellen?

Bij een nieuw natuurverhaal zal rekening moeten worden gehouden met zowel de grillige als de vaak tegenstrijdige en soms irreële wensen, gedachten en behoeften die moderne burgers hebben met betrekking tot natuur. Daarnaast moet men zich rekenschap geven van het lastige feit dat de menselijke natuurliefde

sterk wordt bepaald door concrete ervaringen met flora en fauna die echter niet automatisch leiden tot ecologisch bewustzijn van minder in het oog vallende natuur- en milieuprocessen. Deze ervaringen kunnen een dergelijk besef zelfs belemmeren. Als er namelijk op zoveel plekken in Nederland nog zoveel moois aan groen is te beleven, zoals talloze toeristische fiets- en wandelmappen ons met prachtige foto's voorspiegelen, dan kan het gevoel ontstaan dat het wel meevalt met de teloorgang van de natuur.

1. Deel 1 - De onbegrepen weg

1.1 Ecologische visies en natuurbeelden

Het huidige Nederlandse natuurverhaal kan worden getypeerd als het verhaal van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS): het streven naar een netwerk van natuurgebieden, landbouwgebieden en watergebieden die door verbindingzones ecologisch aan elkaar zijn geknoopt. Deze infrastructuur van natuur, die in 2018

verwezenlijkt zou moeten zijn, moet helpen voorkomen dat planten en dieren in geïsoleerde gebieden uitsterven en dat natuurgebieden hun waarde verliezen.

Het behoud van bestaande natuur is een belangrijk onderdeel van dit streven. Maar daarmee is het verhaal niet af. Sinds de jaren negentig is aan de hand van ecologische criteria ook steeds vaker nieuwe natuur ontwikkeld om het natuurbeleid te realiseren. Daarmee werd, gewild of ongewild, het beeld bevestigd van een natuur die op basis van ondubbelzinnige wetenschappelijke maatstaven kan worden gepland en gecreëerd.

Mechtild de Jong (2002) heeft de ecologische theorievorming in Nederland bestudeerd en onderscheidt vier ecologische visies die zich in de loop van de twintigste eeuw hebben ontwikkeld: de holistisch/vitalistische, de cybernetische, de dynamische en de chaostheoretische natuurvisie. In de meer alledaagse natuurbeelden van burgers zijn de uitgangspunten van deze verschillende ecologische visies terug te vinden. We zullen deze visies hieronder

kort kenschetsen, waarbij we ook verwijzen naar corresponderende natuurbeelden in de samenleving.

De *holistisch/vitalistische natuurvisie* kent een lange traditie. Tegen het einde van de negentiende eeuw was de schrijver Frederik van Eeden één van de grondleggers van deze stroming. Holisten/vitalisten zien de natuur als een groot organisch geheel waarin planten en dieren een intrinsieke waarde hebben. Vooral de landbouw van na 1930 heeft volgens deze ecologische visie een versturende invloed op de soortenrijke (gecultiveerde) natuur in Nederland. De mens wordt verantwoordelijk gehouden voor de achteruitgang van de natuur. Herstel van biodiversiteit kan worden bereikt door in het beheer steeds hetzelfde te doen zonder diep in te grijpen; de natuur is weliswaar maakbaar maar de mens dient zich hier terughoudend op te stellen.

In meer populaire zin kan het holisme/vitalisme worden waargenomen bij de new-age-beweging 'die uitgaat van een wereldziel waarvan de hele kosmos deel uitmaakt', of bij de Gaiahypothese alwaar de aarde wordt beschouwd als een superorganisme (Reijnders 2003, 103-104). In Nederland is met name prinses Irene van Lippe-Biesterfeld bekend van haar holistische en spirituele verbondenheid met de natuur. Het arcadische natuurbeeld, dat kan bogen op een lange historische traditie, hangt nauw samen met holistische/vitalistische natuuropvattingen. Beeldbepalend hier is een natuur waarin het met name aangenaam verpozen en recreëren is. Het ultieme beeld is hier kleinschalige cultuurlandschappen, mooie boerderijen met rieten daken, meanderende rivieren en kronkelige paden. Vooral bij stedelingen mogen arcadische natuurbeelden zich in populariteit verheugen (Dagevos et al., 2000, 52).

In de *cybernetische natuurvisie* wordt de natuur gezien als een zelfregulerend systeem waarbij wisselende evenwichten kunnen ontstaan. Terugkoppelingen van informatie zorgen hier voor stabiliteit. De mens krijgt in het beheer een grote rol toegewezen: hij is een stuurman die met zijn technische vaardigheden de problemen met natuur kan oplossen. Het natuurdoeltypenbeleid van medio jaren negentig en het *Handboek natuurdoeltypen in Nederland*, die een hoge maakbaarheid suggereren van een natuurdoeltypisch ecosysteem, zijn te beschouwen als een beleidsvorm met een sterk cybernetische inslag. Deze visie heeft affiniteit met een technologisch natuurbeeld waarin kruisbestuivingen tussen natuur en technologische cultuur als natuur veel waardering krijgen. Een dergelijk technologisch natuurbeeld wordt aangehangen door sommige milieufilosofen en landschapsarchitecten die menen dat de tegenstelling tussen natuur en techniek op den duur zal vervagen (Dagevos et al., 2000, 54). Een mooi voorbeeld hiervan zijn de door (trek)vogels gebruikte zwart-witte schelpenvlakken op de Oosterscheldedam.

De *dynamische natuurvisie* wijst het idee af dat de natuur in evenwicht kan zijn: de natuur is het onvoorspelbare en steeds veranderende gevolg van toeval, evolutie en dynamiek. Het uitsterven en (door migratie) weer terugkomen van soorten wordt in de dynamische visie beschouwd als een normale gang van zaken. Als natuurbeheerder is de mens verantwoordelijk voor het scheppen van voldoende voorwaarden zodat natuur tot ontwikkeling kan komen, maar niet voor het eindresultaat van deze ontwikkeling. De natuur kan volgens deze visie niet technisch worden gestuurd.

De dynamische benadering heeft met name in de jaren tachtig opgang gemaakt toen allerlei plannen omtrent natuurontwikkeling het licht zagen. Denk aan het Plan Ooievaar dat leidde tot nieuwe oevervorming in het riviereengebied door het laten overstromen van de uiterwaarden. De dynamische natuurvisie lijkt vooral te corresponderen met het wildernis-natuurbeeld. Wildernis-natuur is 'echte' oernatuur, wild, ongeordend en ongepland, waarin de mens geen rol meer speelt en die zich autonoom ontwikkelt. Vooral hoger opgeleide stedelingen lijken hiervan gecharmeerd te zijn. Hoewel het wildernis-natuurbeeld wezenlijk verschilt van het hierboven beschreven arcadische natuurbeeld, sluit het wel aan bij de arcadische traditie waarin natuur staat voor het ideaal van ongereptheid, schoonheid en zuiverheid (Van Koppen, 2002, 82 e.v.).

De *chaostheoretische natuurvisie* heeft zich laten inspireren door de chaostheorie, die sinds de jaren zeventig opgang heeft gemaakt en waarvan Ilya Prigogine (1985) een grondlegger is. Volgens De Jong betreft het hier de jongste loot aan de stam van natuurvisies. Hoewel deze visie geen impact heeft gehad op het natuurbeleid en slechts een marginale rol speelt onder Nederlandse ecologen, lijkt ze wel van invloed te zijn op alledaagse natuur- en wereldbeelden die zich kenmerken door een zekere 'catastrofiele' stemming. Volgens de chaostheorie verkeert de natuur in een labiel evenwicht. De natuurlijke constellatie kan onverwachts en onherstelbaar inklappen door kleine oorzaken. De natuur is vergelijkbaar met een mobile die door lichte luchtstromingen of trillingen in beweging wordt gebracht - denk aan de spreekwoordelijke vlinder van Lorenz die door het gefladder van zijn vleugels elders op aarde een verwoestende orkaan kan veroorzaken. Het is onduidelijk hoe de diversiteit aan soorten kan worden behouden. Ook het terugkrijgen van oude natuur is niet mogelijk omdat natuur altijd een historische momentopname is. Natuur is volgens de chaostheorie niet maakbaar en bijzonder kwetsbaar. Mensen kunnen wel zorgen voor schone bodem, water en lucht en oppervlakte, maar niet voor goede natuur.

1.2 Verbloemen van ecologische tegenstellingen

Het is niet moeilijk te zien dat tussen de verschillende visies tegenstellingen bestaan die in de praktijk onverzoenbaar zijn. Waar bijvoorbeeld holistisch/vitalistisch geïnspireerde natuurbeschermers de planten van schrale graslanden willen handhaven omdat ze deze beschouwen als het (evenwichtige) resultaat van een historische ontwikkeling, zullen dynamische milieubiologen het verdwijnen van deze planten en graslanden toejuichen omdat ze deze zien als een menselijk artefact die de (dynamische) ontwikkeling naar een voedselrijkere omgeving voor vogels belemmert (De Jong, 2002, 268-269). De verschillende uitgangspunten van de visies zorgen derhalve voor scheidslijnen in het denken over natuurbeheer. De Jong stelt dat deze scheidslijnen in het Nederlandse natuurbeleid zijn weggemoffeld en dat de principiële tegenstellingen tussen verschillende ecologische benaderingen worden verbloemd (De Jong, 2002, 254-255, 287-288). Volgens haar is het huidige Nederlandse natuurbeleid niet het resultaat van consistente ecologische argumentatie, maar veeleer van politiek opportunisme waarin het zoeken naar de grootste gemene deler vooropstaat. Die grootste gemene deler, zo stelt zij, wordt gevonden in het begrip duurzaamheid (afkomstig uit het befaamde rapport *Our common future* van de Commissie Brundtland uit 1987). Zij beschouwt dit als een dooddoener:

'Wat een duurzame natuur inhoudt wordt niet duidelijk. Enkel de suggestie die uitgaat van het begrip 'duurzaamheid' is al dat het moet gaan om een stabiele natuur die tot in de lengte van jaren blijft voortbestaan en die aan de generaties na ons kan worden doorgegeven. Daarbij past het beeld van de holistische visie weer wel. Dat geldt ook voor de opmerking dat het na te streven ecosysteem 'compleet' moet zijn. (...) De opmerking dat er een ecologische infrastructuur nodig is, hoort weer meer thuis in de dynamische ecosysteemhoek. Tien jaar later (in de nota *Natuur voor mensen, mensen voor natuur* - EdB/HD) wordt vooral de nadruk gelegd op het maken van natuur. De opmerking dat de provincies moeten aangeven 'welke natuur waargemaakt kan worden' hoort duidelijk thuis in de cybernetische hoek.' (De Jong, 2002, 255)

De constatering dat de fundering van het huidige natuurbeleidsverhaal een mix is van ecologische visies met uiteenlopende uitgangspunten, zou tot de conclusie kunnen verleiden dat hier ook de voornaamste oorzaak ligt van de gebrekkige overtuigingskracht van het beleid. De oplossing zou dan liggen

in een meer doortimmerd ecologisch betoog dat wel kan overtuigen. De oplossing van een consistente ecologische onderbouwing is echter weinig hoopvol in het licht van De Jongs bevinding dat tussen de verschillende natuurvisies onoverbrugbare tegenstellingen bestaan. Dat maakt het zoeken naar een ecologische onderbouwing die algemeen aanvaardbaar is tot een welhaast onmogelijke opgave. Geloof in onbetwifelbare ecologische maatstaven kan de ontwikkeling van een meer aansprekend natuurverhaal zelfs danig in de weg staan omdat een dergelijk wetenschappelijk geloof doorgaans bijdraagt aan de spanningsboog tussen officiële beleidsnatuur en de (cultureel bepaalde) natuurbeleving van het bredere publiek.

1.3 Spanningsboog beleid-cultuur in historisch perspectief

Absolute ecologische maatstaven voor een te conserveren of te ontwikkelen natuur bestaan niet. De geschiedenis van de natuurbescherming laat zien dat de definitie en afbakening van natuur een resultaat is van verschillende cognities, rivaliserende ecologische visies, sociaal-culturele tradities, beleidsmatige ontwikkelingen en politieke en maatschappelijke praktijken (Van der Windt, 1995).

De spanningsboog beleid-cultuur is in dit verband ook te beschouwen als een contingente historische uitkomst. In deze samenhang is het interessant dat deze spanningsboog rond 1900, in het vroege ochtendgloren van de Nederlandse natuurbeschermingsbeweging, niet of nauwelijks speelde. Evenmin werd economische exploitatie van een natuurgebied als problematisch ervaren. Illustratief hiervoor is de aankoop van het Naardermeer in 1906, welke een belangrijke aanleiding vormde voor de oprichting van Natuurmonumenten. In de praktijk van het beheer van dit natuurgebied gingen natuurbehoud en rendabele exploitatie aanvankelijk hand in hand:

'Degene die als visser werkzaam was in het gebied blijft na de aankoop toezicht houden op het gebied. Er vindt oogst plaats in de vorm van rietteelt, jacht en visvangst en de opbrengst lijkt kostendekkend te zijn. (...) Voor vier kleine stukken wordt voor een beheer van 'niets doen' gekozen.' (Van der Windt 1995, 70)

Recreatie in het gebied werd voor leden van Natuurmonumenten op kleine schaal toegestaan. Ook in twee andere oude natuurmonumenten, Nationaal Park De Veluwezoom en het polderland van Texel, werden economi-

sche exploitatie en recreatie op vanzelfsprekende wijze gecombineerd met natuurbehoud, 'ongestoorde ontwikkeling' van natuur en natuurstudie. Door aan te sluiten bij praktische economische motieven en de natuurbeleving van het publiek wist de natuurbescherming zich zowel een financiële als maatschappelijke basis te verschaffen en kon deze sociale beweging en het opkomende natuurbeleid zich institutionaliseren en uitbreiden.

Deze institutionalisering en uitbreiding gingen gepaard met arcadisch geïnspireerde natuurvoorstellingen, Idyllische voorstellingen van het pittoreske platteland of overweldigende oernatuur, die sterke verwantschap hebben met de hiervoor beschreven holistisch/vitalistische natuurvisie, vormden een belangrijk romantisch ideaal om het sociale draagvlak te verbreden (Van der Windt, 1995, 25 e.v.). Deze natuurbeelden droegen ertoe bij dat de middenklassen en hogere urbane klassen natuurbescherming gingen ondersteunen.

Pas naarmate natuurbescherming zich meer in het beleid institutionaliseerde en de kennis en inzichten hierover zich uitkristalliseerden, ontstonden er zichtbaarder spanningen tussen het juiste natuurbeheer en de omschrijving van natuur. Grofweg ziet men dan de waterscheiding ontstaan tussen de 'rekelijke' natuurbeschermers: degenen die ook cultuurlandschappen, weidegebieden en delen van de steden tot natuur rekenen en die een belangrijke rol toekennen aan boeren, bosbouwers, vissers en standsbewoners, en de 'preciese' natuurbeschermers: degenen die de nadruk leggen op oorspronkelijke natuur en die juist willen dat er grote aaneengesloten natuurgebieden komen waarin de menselijke invloed tot een minimum is teruggebracht (Van der Windt, 1995, 12). De macht en invloed van deze twee stromen op het natuurbeleid in Nederland laten zich in retrospectief lezen als een golfbeweging waarbij de nadruk in het beleid afwisselend ligt op culturele verbreding dan wel ecologische aanscherping. Het proces van verwetenschappelijking en professionalisering, die als het ware door beide stromen snijdt, zorgt op den duur echter voor technocratisering en segmentering (milieubeleid, natuurbeleid, plattelandsbeleid enzovoort), waardoor beleidsnatuur en menselijke natuurbeleving uiteengroeien.

Vooraf de naoorlogse periode van de Nederlandse natuurbescherming kan worden gekenschetst als een tijd waarin het natuurbeheer onderhevig is geweest aan verwetenschappelijking (Van der Windt, 1995; Van Koppen, 2002). De bescherming en het beheer van natuur is meer en meer in handen gekomen van professionals en het beleid kenmerkt zich steeds sterker door het gebruik van technisch-wetenschappelijk jargon. De gedachte van de maakbaarheid van de samenleving doet opgeld; de cybernetische natuurvisie, die in deze periode opkomt, is hier te beschouwen als een beleidsmatige

weerspiegeling van het toen heersende geloof in social engineering. Mettertijd is het natuurbeleid een technocratische aangelegenheid van ecologisch deskundigen geworden en raakt de alledaagse beleving van 'gewone' burgers met betrekking tot natuur meer en meer op de achtergrond. De totstandkoming van de EHS, en de hiermee verbonden natuurontwikkelingsprojecten in de jaren negentig, zijn een uitvloeisel van, misschien wel een hoogtepunt van deze ontwikkeling. Deze beleidsperiode is te beschouwen als een periode waarin de 'preciese' natuurbeschermers de wind in de rug hebben. De tegenstelling tussen ecologie en economie treedt scherp naar voren - dit laatste wellicht nog niet eens tot ontevredenheid van menig overtuigd natuuradept. Het ecologische beleidssucces wordt echter al snel geconfronteerd met een keerzijde: gebrekkige maatschappelijke herkenbaarheid en de dreiging van draagvlakverlies.

1.4 Spanningsboog ecologie-economie in historisch perspectief

De spanningsboog *ecologie-economie* heeft oorzakelijk gezien een nauwe verwantschap met de spanningsboog beleid-natuur. Een belangrijke grond van de uiteengroei van beleidsnatuur en culturele natuurbeleving is het geloof dat natuur zoveel mogelijk door 'de verstorende mens' met rust dient te worden gelaten. Dit geloof zorgde in de loop der tijd ook voor discussie over de uitbating van het Naardermeer. Hoewel economische exploitatie van het Naardermeer in de beginjaren zonder veel problemen samenging met het beheer van natuur, is later de vraag gesteld of praktijken zoals rietsnijden, houtkap, jacht en visvangst niet strijdig zijn met het streven van 'ongestoorde' natuurontwikkeling. Mochten deze economische activiteiten blijven bestaan of niet? Waren ze onacceptabel of juist een uiting van een harmonische relatie tussen mens en natuur? (Van de Windt, 1995, 74) Deze vragen zouden in toenemende mate gaan spelen bij natuurgebieden. Niet in de laatste plaats omdat exploitatie ook als problematisch werd ervaren door biologen, die ongestoorde onderzoeks-terreinen met ongerepte natuur wilden hebben.

De aanvankelijke 'natuurlijke' verwevenheid van natuurbeheer en economie is niet bestand gebleken tegen de tand des tijd. De institutionalisering van natuurbescherming in het beleid zorgde ervoor dat meer financiële middelen beschikbaar kwamen, waardoor de noodzaak van economische exploitatie afnam. Bovendien zou een aantal vormen van economische bedrijvigheid verdwijnen of, zoals in het geval van de bosbouw, minder lucratief worden. Het proces van verwetenschappelijking leidde tot een louter kennisgeoriënteerde

benadering van natuur die zich moeilijk liet verenigen met commerciële benutting. Daarnaast kunnen we nog wijzen op twee andere belangrijke factoren die de spanningsboog ecologie-economie hebben beïnvloed.

Ten eerste trok de modernisering van de landbouw een behoorlijke wissel op de toch altijd al gevoelige relatie tussen boeren en natuurbeschermers. Vooral de ingrijpende landschaps- en natuureffecten van agrarische modernisering in de naoorlogse decennia versterkten het wantrouwen van natuurbeschermers tegenover agrarische bedrijvigheid. Ook de langdurige ontkenning van de milieuproblematiek door veel boeren droeg ertoe bij dat veel natuurbeschermers en beleidsmakers boeren en natuur als elkaars tegenpolen zagen. Daarmee raken we aan de tweede factor: de opkomst van de milieubeweging in de jaren zeventig en tachtig. Zeker in het begin ging deze beweging gepaard met polemische politisering. Het bedrijfsleven en het grootkapitaal werden gezien als de grote veroorzakers van veel natuurleed. De invloed van de (internationale) markt op natuur kon gewoonweg niet goed zijn. Hoewel het concept van duurzame economische groei en de gedachte van maatschappelijk verantwoord ondernemerschap dit gechargeerde beeld allengs hebben afgezwakt, hangt rond de idee van commerciële natuurbenutting nog steeds een geur van onwennigheid dan wel ecologische zondigheid.

1.5 Het herontdekte belang van natuurbeleving

Zoals gezegd is het succes van ecologische beleidsplannen in de jaren negentig, waarbij de EHS als boegbeeld fungeerde, al snel geconfronteerd met een keerzijde: gebrekkige maatschappelijke herkenbaarheid en de dreiging van draagvlakverlies. Als reactie hierop zien we dat in het nieuwe millennium culturele verbreding de nadruk krijgt in beleidsvorming. De nota *Natuur voor mensen, mensen voor natuur* (LNV, 2000) mag worden beschouwd als de neerslag van deze tendens. De dominantie van ecologische beleidsconcepten wordt hier doorbroken ten gunste van een meer politieke benadering. Weliswaar voorzichtig, maar daarom niet minder ingrijpend. Deze nota getuigt van een groeiend besef onder beleidsmakers dat wanneer de ecologische natuurdoelen van het beleid steeds verder wegdrijven van de natuurbeleving van burgers, het draagvlak hiervoor in de toekomst wel eens snel zou kunnen afbrokkelen.

Men kan zeggen dat deze nota deels teruggrijpt op het prille begin van de natuurbeschermingsbeweging in Nederland, toen bescherming en esthetische beleving van natuur(schoon) nog hand in hand gingen. Het belang van de na-

tuurbeleving van burgers en aansluiting op culturele behoeften in de samenleving, wordt als het ware politiek herontdekt. Ook kunnen we constateren dat de ecologische beleidscocon, die is ontstaan als gevolg van verwetenschappelijking en professionalisering, in wezen nooit volledig afgeschermd is geweest van sociaal-culturele invloeden. In het Biodiversiteitsverdrag van Rio de Janeiro, dat een belangrijke grondslag vormt van het Nederlandse natuurbeleid, treden sociaal-culturele invloeden bijvoorbeeld onmiskenbaar naar voren in de grondgedachte dat diversiteit in de natuur leidt tot vrede en vriendschap tussen volkeren op aarde. De eerdergenoemde De Jong ziet in deze grondgedachte een 'hang naar zuiverheid' die niet is toe te schrijven aan een ecologische theorie maar aan metafysische of religieuze oergevoelens (2002, 234-244, 252). Sociaal-culturele factoren schijnen dus als het ware door ecologische verdragen heen. Daarmee worden de kracht en invloed van deze factoren evident, maar tegelijkertijd ook de grenzen van verwetenschappelijking en professionalisering.

1.6 Doorbreken van vanzelfsprekendheden

In *Kwetsbare vanzelfsprekendheden rond natuur* (2004) wordt aan genieten van de natuur een brede betekenis toegekend. Benadrukt wordt dat burgers of bedrijven iets moeten (kunnen) hebben aan natuur. Vanuit deze visie worden allerlei voorstellen gedaan om diverse ingesleten denkwijzen te doorbreken. Gewezen wordt op de volgende negen vanzelfsprekendheden:

- wereld van het beleid;
 - de EHS moet als beleidsconcept niet ter discussie worden gesteld;
 - economisch gewin en natuur gaan niet samen;
 - natuur is een wetenschappelijke verzameling beestjes en planten;
 - alleen deskundigen kunnen natuur beheren;
 - natuur heeft sturing nodig, anders wordt het een bende;
- natuurbeleving burgers;
 - natuur is er allereerst om te beleven;
 - natuur is luxe en met een beetje minder is er nog genoeg;
 - natuur is goed, mooi en rustgevend en niet gevaarlijk of bedreigend;
 - met de natuur komt het vanzelf goed.

De opgesomde vanzelfsprekendheden bevinden zich vooral op de spanningsboog van beleid versus cultuur. Bovendien wordt in de beschrijving van deze vanzelfsprekendheden de suggestie gewekt dat het in hoofdzaak gaat om

vastgeroeste denkpatronen die met frisse verbeeldingskracht zijn weg te poetsen. Maar zoals we zojuist in de inleiding al schreven: aansprekende concepten en ideeën kunnen stuklopen op weerbarstige machtsstructuren. Bij de vanzelfsprekendheden die worden aangegeven met betrekking tot de natuurbeleving van burgers, kan men zich bovendien afvragen of het hier niet eerder maatschappelijke ontwikkelingen betreft op het gebied van consumptie die moeilijk meer zijn terug te draaien.

Kijken we naar het hele scala van voorstellen in *Kwetsbare vanzelfsprekendheden* dan valt op dat veel daarvan vooral betrekking hebben op de vorm: hoe je het verhaal verpakt en aan burgers vertelt. Er wordt gesproken over nieuwe vormen van natuur- en milieueducatie waarin wordt aangesloten op nieuwe media (computer, games, chatten enzovoort), de inschakeling van grote amusementsconcerns om educatie meer boeiend en aansprekend te maken en over nieuwe vormen van vrijwilligerswerk die beter aansluiten op wensen en behoeften van jongeren. Daarnaast zijn er ook verdergaande voorstellen te onderscheiden die een nieuwe inhoud begon te geven aan het natuurbeleid.

- 'Regio regie totaal': participatieve beleidsaanpak waarin stringente regelgeving en sectorale doelen voor gebiedsgericht beleid worden losgelaten en waarin maatschappelijke organisaties, marktpartijen en burgers de ruimte krijgen om eigen initiatieven met betrekking tot natuur en/of landschap te realiseren.
- Natuurparken creëren waarin mensen tegen betaling een bepaalde hoeveelheid producten mogen oogsten, vrij mogen kamperen of jagen en waarbij commerciële exploitatie mogelijk is.
- Kavels van natuurgebieden uitgeven aan mensen die daarin willen investeren en die door hun 'natuuraandeel' speciale gebruiksrechten verwerven ('Natuur in eigen hand').
- Creëer ambitieuze regionale projecten (door aanwijzing van bovenaf of door stimulering regionaal initiatief) die een regio een profiel met allure verschaffen: wildernisparken naar Amerikaans idee, safariparken, cultuurlandschappen met culinaire topproducten, 'wonen op het water' in veenweidegebieden.

Hoewel we bovengenoemde voorstellen in de richting van een nieuw natuurverhaal creatief en waardevol vinden, zijn onze bedenkingen dat deze onvoldoende doordacht zijn met betrekking tot het doel van meer draagvlak. Dat innovatieve, het liefst taboedoorbrekende ideeën nodig zijn om de zaak

eens goed wakker te schudden, klinkt aantrekkelijk - wat is er mooier dan fantasieloze slapers uit hun grijze dromen te halen? - maar de vraag is vervolgens welk maatschappelijk draagvlak dit zou kunnen opleveren. In het ergste geval stuit men op een ernstig ochtendhumeur. De vraag is of de voorstellen daarmee het doel van meer draagvlak voor natuurbeleid niet voorbij dreigen te schieten.

Het euvel van de voorstellen in *Kwetsbare vanzelfsprekendheden* is dat deze zich vooral richten op de spanningsboog beleid-cultuur. De twee andere spanningsbogen krijgen bijgevolg onvoldoende aandacht. Weliswaar wordt de spanning tussen natuur en economisch gewin expliciet aangeduid, maar in de uitwerking van de voorstellen wordt geopteerd voor vermarkting. Dit is niet zonder risico. Door te weinig oog te hebben voor de exclusiviteitseffecten die bij natuurvermarkting kunnen optreden, bestaat bijvoorbeeld het gevaar dat 'genieten van natuur' een elitair imago krijgt dat veel burgers kan tegenstaan, respectievelijk buitensluit. Als natuurbeleid door veel burgers wordt geassocieerd met elitisme, zou dit beleid nog wel eens moeilijker aan de bevolking zijn uit te leggen dan het huidige beleid rond de EHS.

2. Deel 2 - De brede weg

De meest prikkelende voorstellen in *Kwetsbare vanzelfsprekendheden* zijn ongetwijfeld de voorstellen die zowel qua vorm als inhoud innovatief zijn. Dit geldt met name voor de nieuwe concepten van eigenschap die naar voren worden gebracht: het verkavelen en uitgeven van natuurgebieden aan investeerders

(met speciale gebruiksrechten) en het mogelijk maken van natuurparken waarin tegen betaling mag worden geoogst of gejaagd.

Alleen al door hun vorm bevatten deze twee voorstellen een alternatieve, enigszins provocerende visie op natuur. Natuur wordt niet meer opgevat als een collectief goed van iedereen, dat zo veel mogelijk met rust dient te worden gelaten. Maar als een goed dat voor sommigen meer beschikbaar kan zijn dan voor anderen en dat mag worden benut en uitgebaat ten behoeve van individuele behoeftenbevrediging. Hiermee belanden we in een discussie over het principe van solidariteit versus het recht op individuele vrijheid en zelfstandigheid.

De vraag die wij wensen in te brengen in dit verband is of in het natuurbeleid (g)een duidelijk herkenbare grens dient te worden aangebracht tussen collectieve natuurgoederen die grotendeels met algemene middelen worden gefinancierd en particuliere vormen van natuurgebruik, die weliswaar kunnen bijdragen aan medeverantwoordelijkheid voor het natuurbeleid doch primair in het teken staat van eigenbelang en financieel gewin?

Deze vraag noch de spanningsboog collectief-particulier worden in *Kwetsbare vanzelfsprekendheden* geproblematiseerd. Bij een nieuw natuur-

verhaal dat beoogt een breder publiek te bereiken, is dit evenwel relevant. Een natuurverhaal waarin het particulier eigenbelang te veel op de voorgrond komt en alle ruimte krijgt, zal in collectieve zin moeilijk kunnen binden.

2.1 Spanningsboog collectief-particulier in historisch perspectief

De spanning tussen groep en individu, collectief en particulier, is inherent aan statelijke samenlevingsvormen van alle tijden, maar in de moderne tijd is deze spanning meer dan ooit onderwerp van politieke bespiegeling en discussie. De verlichtingsidealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap blijken niet vanzelfsprekend met elkaar verzoenbaar. De keuzevrijheid en individuele ontplooiing van de ene broeder kunnen op gespannen voet staan met de vrijheid en gelijkheid van andere broeders. Sociale gelijkheid en maatschappelijke doelen kunnen botsen met individuele vrijheidsrechten en private levensdoelen. De politieke geschiedenis van de moderniteit is te beschrijven als een onophoudelijke en soms zeer bloedige zoektocht naar staatsinrichtingen die de spanningsboog van collectief versus particulier kunnen oplossen of, in meer bescheiden zin, hanteerbaar of draaglijk weten te maken.

De naoorlogse verzorgingsstaat met zijn vrije markt en sociaal vangnet wordt in het algemeen nog steeds beschouwd als een draaglijke politieke oplossing van de spanning tussen collectieve verbondenheid en particuliere handelingsvrijheid. Toch worden er wel degelijk vraagtekens gezet bij de averechtse effecten en uitwassen van deze oplossing. De verzorgingsstaat zou afhankelijke burgers hebben gecreëerd die voor elk ongemak een beroep doen op de overheid. Het proces van emancipatie zou hebben geleid tot een cultuur van hedonisme en consumentisme. De tomeloze vaart van de mondiale economie stelt bovendien nieuwe eisen aan een nationale welvaartsstaat zoals Nederland. De vraag is enerzijds of de collectieve arrangementen van de verzorgingsstaat (economisch) houdbaar zijn, anderzijds of neoliberale terugdringing van de publieke sector voldoende sociale verbondenheid en solidariteit biedt.

Een recente bijdrage aan deze discussie is het eind 2004 verschenen manifest *Naar een sociaalindividualistisch alternatief* van de Stichting Waterland, waarin gezocht wordt naar een progressieve verzoening tussen collectieve en particuliere waarden. De ondertekenaars van het manifest willen, naar hun eigen zeggen, de linkse leegte te lijf gaan en antwoorden formuleren op de nieuwe uitdagingen van deze tijd. Bepleit wordt linkse en rechtse dogma's met betrekking tot eigen verantwoordelijkheid en marktwerking te vermijden.

Mensen moeten en mogen, binnen het bereik van hun maatschappelijke mogelijkheden, worden aangesproken op hun eigen verantwoordelijkheid.

In de context van een natuurverhaal spitst de collectiefparticuliere spanningsboog zich toe op de vraag in hoeverre natuur wordt opgevat als een publiek goed waarvoor we als collectief dienen op te komen en dat voor iedereen gelijkkelijk toegankelijk dient te zijn. Dan wel als een goed dat in principe vermarktbaar is en waarvan sommigen meer kunnen genieten dan anderen. De beleidsdiscussie die gaande is over medeverantwoordelijkheid voor natuur houdt hier verband mee (zie Overbeek en Lijmbach, 2004). In het Waterland-manifest wordt niet specifiek op het natuurbeleid ingegaan, maar het uitgangspunt dat iedereen zich in vrijheid en bestaanszekerheid moet kunnen ontplooiën ('gelijkheid in keuzevrijheid'), in zelfgekozen gemeenschappen, zonder anderen te schaden en in het kader van duurzame welvaart, is hier wellicht als leidraad te nemen om deze spanningsboog te overwinnen. De benadering en stijl van deze denktank (open dialoog, ruim denken) is hoe dan ook inspirerend om politieke patstellingen rond natuurbeleid te doorbreken.

2.2 Belevismaatschappij en de groene ruimte

Individualisering en emancipatie hebben in moderne welvaartsstaten geleid tot een veelheid van levensstijlen. Daarbij treden verschillende, soms onconventionele vormen van solidariteit en vermaatschappelijking naar voren. Laatmoderne levensstijlen laten zich naast diversiteit karakteriseren door een grote dynamiek.

Vooraf ook op het vlak van consumptie is er sprake van snelle en sterke verandering. Een aparte dimensie wordt hieraan gegeven doordat de belevingswaarde van goederen en diensten steeds belangrijker is geworden. Om het belang hiervan te onderstrepen, spreken vele cultuursociologen en marketeers over de opkomst van de belevismaatschappij (zie bijvoorbeeld Schulze, 1997). Naast gebruikswaarde en geldwaarde van producten en diensten wordt benadrukt dat emotionele en esthetische belevingsaspecten van onderscheidende waarde zijn voor consumenten.

Ook in het gebruik van de groene ruimte is de belevismaatschappij steeds scherper zichtbaar. Veel agrariërs en andere plattelandse ondernemers presenteren hun goederen en diensten meer en meer als belevingsdoelen in zichzelf, of het nu gaat om regionale streekproducten (authenticiteit), routes door cultuurhistorische landschappen of het knuffelen van koeien. Deze tendens is des te belangrijker omdat:

'Plattelandsgebieden zich de afgelopen decennia aan het transformeren zijn van productieruimte naar een productie- én consumptieruimte. Landelijke gebieden waarvan de (economische en sociale) betekenis was gelegen in de productie van (grondstoffen voor) voedingsmiddelen, ontlenen hun belang meer en manifesteren aan de culturele en consumptieve functies die ze vervullen.' (Dagevos et al., 2000, 13)

Wanneer het consumptieve gebruik van de groene ruimte aan belang wint, wordt het tegelijkertijd betekenisvoller te begrijpen wat consumenten beweegt en motiveert. In dit kader is een viertal ideaaltypische consumentenbeelden te onderscheiden: de berekenende consument (rationeel en pragmatisch), de behoudende consument (traditioneel, vertrouwde gewoonten), de unieke consument (competitief en impulsief) en de verantwoorde consument (ethisch en principieel). Bedacht wordt dat moderne consumenten zich in de praktijk juist kenmerken doordat ze regelmatig tussen verschillende niveaus van sociaal-culturele beleving heen en weer springen (*cultural crisscrossing*). De consumentenbeelden laten uitdrukkelijk toe dat dezelfde persoon op het ene moment te categoriseren is als een berekenende en op een ander moment als een verantwoorde consument.

Deze consumentenbeelden illustreren tevens dat het hedendaagse draagvlak van burgers-consumenten voor natuur(beleid) lastig is te definiëren. Een hechte en duidelijk herkenbare groepsvorming, zoals in de tijd van de verzuiling, valt moeilijk meer waar te nemen. Duyvendak en Hurenkamp (2004) spreken van het ontstaan van lichte gemeenschappen waarin zwakke of losse banden de voorkeur krijgen boven de sterke verbindingen van oude traditionele verbanden, zoals het hechte gezin of de gesloten geloofsgemeenschap. Verwantschappen voor het leven hebben bij velen plaatsgemaakt voor lidmaatschappen die je op kunt zeggen. Lichte gemeenschappen, kenmerken zich, aldus Duyvendak en Hurenkamp (2004, 219-220), door dynamiek en flexibiliteit, door vrijwillige verbintenis met op ieder moment de mogelijkheid om de groep te verlaten, door openheid en nieuwsgierigheid naar de buitenwereld en een minimum aan gedragsregels.

2.3 Natuurverhaal: drijfveren en draagvlak

De diversiteit aan consumptiepatronen en leefstijlen in moderne belevenismaatschappijen brengt met zich mee dat in de samenleving ook allerlei verschillende natuurbeelden (naast elkaar) bestaan. De spanningsboog van col-

lectief versus particulier, zo stellen we hier vast, bestaat nog altijd maar het sociaal-culturele veld rond beide polen kenmerkt zich heden ten dage door beweging, vluchtigheid en veelzijdigheid. Zoveel mensen, zoveel wensen.

Hierbij wordt aangetekend dat sociaal-culturele beleving in een belevensmaatschappij ook deels wordt gecreëerd door een beleviseconomie. De markt van belevingsgoederen is niet een passieve weerspiegeling van onafhankelijk gegroeide consumentenwensen, maar voedt en stuurt deze wensen net zo hard mee, in de hoop daar financieel beter van te worden. Vandaar dat de spanningsboog van beleid-cultuur, die we eerder bespraken, een belangrijke nuance behoeft. Er bestaat een spanning tussen beleidsnatuur en de cultureel bepaalde natuurbeleving van burgers, maar deze door cultuur bepaalde beleving staat nooit los van economische krachten die bepaalde consumptievormen meer zullen aandrijven dan andere en die ook bepaalde consumptiebehoeften creëren. Het zou derhalve van naïviteit getuigen een nieuw natuurverhaal klakkeloos te willen laten aansluiten op individuele preferenties van natuurbeleving en consumptiebehoeften van burgers. Daarmee sluit men de ogen voor de effecten en belangen van (particuliere) economische drijfveren, die lang niet altijd of automatisch sporen met (breed gedeelde) sociaal-culturele waarden van meer collectieve aard.

Dat bepaalde waarden haaks op elkaar kunnen staan, betekent niét dat ze dan ook als los van elkaar gezien moeten worden. Een leerpunt van de consumentenbeelden is juist dat een kijk op consumenten beter niet eenzijdig dient uit te gaan van een enkele dimensie. Het profiel van consumenten is juist multidimensioneel en de consumentenbeelden vormen een conceptualisering om daaraan tegemoet te komen. In het directe verlengde hiervan zijn menselijke motivaties voor te stellen als een mix van vier grondmotieven: ideëel, traditioneel, economisch, emotioneel. Afhankelijk van de sociaal-culturele context kunnen motieven heel verschillende vormen aannemen (De Bakker en Overbeek, 2005). De correspondentie met de consumentenbeelden is dat de economische motivatie spoort met het berekenende consumentengedrag, de traditionele motivatie met het behoudende, emotionele motivaties toebehoren aan het unieke consumentenprofiel en het verantwoorde consumentengedrag ondersteund wordt door ideële motieven.

Wanneer we het huidige verhaal van de EHS in dit palet van waarden en beelden plaatsen, heeft het er alle schijn van dat eerst en vooral wordt uitgegaan van een ideëel betrokken publiek dat (inter)nationale natuurdoelstellingen ondersteunt, openstaat voor ecologische informering en vaak lid is van natuurbeschermingsorganisaties. Aanmerkelijk minder recht lijkt daarmee te worden gedaan aan traditionele (bijvoorbeeld religieuze), spirituele of emoti-

onele motieven die kunnen spelen bij mensen die het natuurbeleid van harte ondersteunen en ook bij de uitvoerders daarvan. Het huidige natuurverhaal is daardoor ook weinig toegesneden op en toegankelijk voor minder ideëel gedreven burgers, die zich in hun natuurbetrokkenheid vooral lokaal oriënteren op basis van emotionele, economische of (andere) traditionele motieven. Denk aan boeren die zich (mede) vanuit financiële motieven bezighouden met agrarisch natuurbeheer, vrijwilligers bij lokale natuurverenigingen die dit voornamelijk doen vanuit een traditioneel-emotionele streekverbondenheid, gezinnen met kinderen met weinig vrije tijd en vooral recreatieve interesses, jongeren die vooral uit zijn op ervaringen van zelfontplooiing en actief bezig zijn, enzovoort. Deze en dergelijke burgers worden te weinig bereikt of zelfs afgestoten door ecologische beleidsjargon. Ook moet de invloed van religieuze en mystieke motieven bij natuurbeleving niet worden onderschat. De populariteit van *new age*-achtige geschriften en opvattingen getuigen hiervan. In dit opzicht is het geen slecht voorstel in *Kwetsbare vanzelfsprekendheden* (2004, 32) om meer aandacht te schenken aan het mystieke en religieuze als bron van natuurbeleving.

2.4 Belevingspoorten en collectieve waarden

In het licht van onze bonte belevingsmaatschappij is het huidige natuurbeleidsverhaal rond de EHS dus te eenzijdig. Het richt zich te zeer op ideëel gemotiveerde mensen en te weinig op burgers met economische, traditionele of emotionele motieven, die vaak verbonden zijn met zaken die dichtbij huis liggen. De uitdaging voor een nieuw te ontwikkelen natuurverhaal is ook economische of emotionele drijfveren meer aan te spreken en deze (creatief en concreet) te verbinden met bredere waardenoriëntaties rond natuur en natuurbeleid.

Leidt het inspelen op berekenend gedrag (economische drijfveer) of de lust van escapisme (emotionele drijfveer) er niet toe dat meer collectieve, ideëel geïnspireerde motivaties het onderspit gaan delven? Dit is niet noodzakelijkerwijs het geval. We bepleiten voorzichtig te zijn met het creëren van een scherpe tegenstelling. In onze redenering dienen juist allerhande individualistische belevingspoorten als ingang naar collectieve waarden. Via individueel ervaren en geapprecieerde belevingswaarden oefenen collectieve waarden aantrekkingskracht uit op mensen. Voor het vergroten van de toegankelijkheid van een natuurverhaal is het belangrijk mensen 'binnen te halen' via (belevings)aspecten die ze waarderen en wensen. Er is te appelleren aan een veel-

heid van belevingswaarden. Deze kunnen als relatief 'plat' worden gekwalificeerd als we denken aan gemak en genot, avontuur en ambachtelijk, fantasie en fun dan wel rust en (bewegings)ruimte. De betekenis en het belang van natuur voor mensen kan evengoed geprikkeld worden door meer 'verheven' (belevings)waarden als zingeving, verantwoordelijkheid, verbondenheid of schoonheid. En zo is nog aan tal van andere 'verleiders' te denken. We hebben hier niet de bedoeling uitputtend te zijn, maar willen aangeven dat in onze benaderingswijze de menselijke waardering voor natuur niet start vanuit bescherming en behoud van natuur als zodanig. Bij het ontwerpen van een nieuw natuurverhaal is het veeleer de kunst emotionele, economische, ethische of esthetisch (belevings)waarden van mensen te verbinden met waarden en (beleids)initiatieven die betrekking hebben op natuurbehoud en -bescherming.

Deze benaderingswijze laat zich kort illustreren door een recente studie naar jongeren en natuur (De Witt, 2005). Jongeren laten zich vaak bij uitstek leiden door (individualistische) motieven zoals zelfverwerkelijking, onafhankelijkheid, emancipatie, geluk en genot. Jongeren (b)lijken vooral te worden geprikkeld door ervaringen waar ze zelf wat aan hebben en bij voorkeur niet door (collectivistische) op plicht gerichte waarden die bepaald gedrag voorschrijven (De Witt, 2005, 95-97). Een dergelijke individualistische gerichtheid betekent vervolgens echter niet dat jongeren niets met natuur of collectieve waarden zouden hebben. In overeenstemming met de zojuist verwoorde gedachtegang, stelt De Witt dat het voor beleidsmakers en natuurorganisaties juist de uitdaging is de gerichtheid van jongeren op zelfontplooiing als een ingang te benutten voor betrokkenheid en vrijwilligerswerk. Collectieve waarden en individualistische motieven behoeven niet noodzakelijkerwijs als tegenpolen te worden gezien, maar als verschillende oriëntatieperspectieven die op elkaar kunnen aansluiten. De Witt constateert in dit verband dat economie en ecologie door veel jongeren niet als elkaar uitsluitende waarden worden gezien. Omdat jongeren in vergelijking met de babyboomgeneratie minder geneigd zijn deze waarden te politiseren, werkt het creëren van een principiële tegenstelling tussen economische en ecologische waarden vaak improductief bij jongeren. Vruchtbaarder is de vraag hoe natuur en milieu wel te verenigen zijn met economische belangen. De boog ecologie-economie staat niet altijd vol op spanning als er de (h)erkenning is dat economische motivaties ook kansen kunnen bieden aan duurzame ontwikkeling.

2.5 Verbreding en verbeelding

Het huidige natuurbeleidsverhaal rond de EHS lijkt onvoldoende aan te sluiten op de diverse ingangen van natuurbeleving van burgers. De burger-consument die bijvoorbeeld in de omgeving van Nijmegen door de Ooijpolder fietst, rekent niet alleen de Konikpaarden in de uiterwaarden tot natuur, maar waarschijnlijk ook de kronkelige dijken met zijn schilderachtige huisjes, de schapen en koeien die door de omheinde weilanden struinen en de schaduwrijke plassen waar gerecreëerd kan worden. Of het nu gaat om stadse parknatuur, een pittoreske, landelijke omgeving of om pure ontwikkelingsnatuur, het zijn allemaal facetten van een brede natuurbeleving. Nodig is een meer integrale benadering waarin cultuur, ecologie en economie met elkaar verweven zijn. De segmentering die het huidige beleidsverhaal uitstraalt moet doorbroken worden. Groene diensten, plattelandsonwikkeling en natuurbeleid moeten worden gepresenteerd als een 'natuurlijk' geheel. Daarbij past een breed spectrum van natuurlijke en/of cultuurhistorische landschappen waarin naast de beelden van wildernis-natuur ook veelvuldig gebruik wordt gemaakt van arcadische natuurbeelden. Experimentele natuurbeelden, die de verrassing kunnen prikkelen, zouden een (opvallende) plek in de marge kunnen krijgen.

Een maatschappelijk meer aansprekend natuurverhaal gaat tevens uit van een interactieve en visualiserende benadering die past bij de diverse behoeften en motivaties van hedendaagse burgers-consumenten en het sociale decor van de hedendaagse belevenismaatschappij. De EHS wordt in dit kader meer een verhaal dat op de achtergrond verder wordt ontwikkeld. Als beleidsverhaal op de achtergrond blijft de EHS van groot belang omdat het de aandacht kan vestigen op minder zichtbare soorten en de samenhang tussen biotische processen en abiotische milieucondities. Het blijft beschikbaar - al was het alleen al om tegenwicht te bieden aan al te eenzijdige arcadische natuurbeleving waarin alleen oog bestaat voor attractieve natuur met een hoge aaibaarheidsfactor ('pretnatuur').

Een natuurverhaal dat uitgaat van belevingspoorten en gebruik maakt van verbeeldende overdrachtsvormen wenst te vermijden dat natuur een wetenschappelijk en abstract verhaal wordt. Het baseert zich op een reeks van (ver)beeldende strategieën en staat evengoed open voor de mogelijkheden van maatschappelijk verantwoord ondernemen en de benutting van economische prikkels. De voorstellen die op dit vlak in *Kwetsbare vanzelfsprekendheden* zijn gedaan, inspireren:

- creëer een breed spectrum van natuurlijke en/of cultuurhistorische landschappen. Ga uit van lokale natuurverhalen die verweven zijn met cultuurlandschappen en regionale geschiedenis;
- stimuleer betrokkenheid door mensen bijvoorbeeld een boom, paddenpoel of een populatie boomkijkers te laten adopteren;
- breng natuur naar de stad: situeer natuur meer dan nu in de omgeving van steden waarbij wordt uitgegaan van verschillende modellen;
- creëer natuurvrijstaten: laat stukken grond braak liggen en stel mensen in staat daar zelf iets mee te doen (natuur realiseren, hutje bouwen enzovoort);
- introduceer nieuwe vormen van natuur- en milieueducatie waarin wordt aangesloten op nieuwe media (computer, games, chatten enzovoort) en eigen beleving (speelbosjes, adventure-paden enzovoort);
- creëer nieuwe vormen van vrijwilligerswerk die beter aansluiten op wensen en behoeften van jongeren;
- in het kader van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO): schakel amusementsconcerns in om natuur boeiend en aansprekend te maken of laat het beheer van natuurgebieden zo mogelijk over aan het bedrijfsleven;
- stimuleer mede-eigenaarschap van groen (heide of bos) via participaties of aandelen, zodat wijkbewoners zelf kunnen voorkomen dat dit wordt volgebouwd.

Een nieuw natuurverhaal dat vertrekt vanuit de hierboven geschetste brede en (ver)beeldende vorm, zal alleen al door deze vorm duidelijk anders zijn dan het huidige beleidsverhaal rond de EHS. Toch is hiermee nog weinig gezegd over de substantiële invulling van het verhaal. De aanvulling op het idee dat mensen door allerlei verschillende belevingspoorten tot natuur agetrokken kunnen worden, is welke grote waarden achter de belevingspoorten centraal staan. Ook een breed natuurverhaal, dat ruimte biedt voor meerdere verhaallijnen en natuurbeelden en een breed scala van belevingen en ervaringen, hoeft naar ons idee niet terug te schrikken voor grote waarden. Dit betekent evenwel dat we daarmee ook te maken krijgen met een volgend en bovendien uiterst lastig deel van het verhaal. Immers, welke waarden moeten de verbindende kabel vormen in het verhaal?

2.6 Duurzaamheid en biodiversiteit

Volgens ons bevat het huidige Nederlandse natuurbeleid met de beleidsbegrippen duurzaamheid en biodiversiteit reeds twee concepten die het potentieel bezitten een (draaglijke) oplossing of uitweg te bieden voor de drie spanningsbogen van beleid-cultuur, ecologie-economie en particulier-collectief:

- wetenschappelijke abstractie kan worden voorkomen door bij het behoud van biologische diversiteit voldoende gewicht te geven aan esthetische en andere culturele oriëntaties die betrekking hebben op landschappen;
- het principe van duurzame economische groei biedt een perspectief om ecologische en economische waarden te verzoenen. MVO is hiervan een belangrijke maatschappelijke neerslag;
- door de aandacht te vestigen op het collectieve belang van een duurzame natuurlijke omgeving, duurzame levensstijlen en bepaalde averechtse effecten van individuele beleving en ondernemingslust, kunnen collectieve en particuliere waarden helder tegenover elkaar worden gezet.

De grote waarden van duurzaamheid en biodiversiteit hoeven niet in vetgedrukte letters boven elke belevingspoort te staan, maar de overheid moet hierover wel een 'waardevol verhaal' in de aanbieding hebben achter het geheel van belevingspoorten. Voorwaarde is wel dat een brede interpretatie van biodiversiteit wordt gehanteerd waarin ook voldoende gewicht wordt gegeven aan morele, esthetische en andere culturele oriëntaties en hulpbronfuncties op lokaal niveau. Het beleid dient eveneens afstand te nemen van de neiging om 'natuurwetenschappelijk-biologische verheldering, operationalisering en monitoring voorop te stellen en communicatie en participatie te beschouwen als een apart en secundair gegeven' (Van Koppen, 2002, 227). Een meer open en maatschappelijke invulling van deze concepten is dus noodzakelijk. Dan kan een normatief beleidsvertoog rond duurzaamheid en biodiversiteit een grotere uitstraling krijgen.

Het concept duurzaamheid kan men beschouwen als een grensobject, als een globale categorie die zolang ze vaag geformuleerd wordt uiteenlopende groepen kan binden. Grensobjecten zijn, zoals we aan het slot van de inleiding hebben aangestipt, combinaties van plasticiteit en robuustheid. Het is de kunst hier een invulling te vinden waarin beide facetten van deze combinatie kunnen 'werken'. Wanneer duurzaamheid zo ruim wordt geformuleerd dat ieder huishouden dat wekelijks keurig zijn afval scheidt al als duurzaam wordt betiteld, wordt het begrip tamelijk inhoudsloos. Het zal dan ook niet werken als een katalysator voor discussie noch groepen stakeholders kunnen verbinden

om collectief in actie te komen. Zodra men het te nauw omschrijft, waardoor heel veel leefstijlen als niet-duurzaam en verwerpelijk worden betiteld, is de kans echter groot dat het begrip (te) veel groepen zal afstoten.

Een cruciale vraag in de context van een nieuw natuurverhaal is in hoeverre de overheid bepaalde duurzame leefstijlen (actief) mag stimuleren en bevorderen. Politiek-filosofisch geformuleerd gaat het hier om de vraag op welk moment bevordering van bepaalde collectieve waarden door de overheid ontoelaatbaar in botsing komt met particuliere vrijheidsrechten van burgers. Geeft men veel ruimte aan de markt, met het oog op particuliere vrijheid, of perkt men deze bewust in gezien de mogelijke schade die dit kan opleveren voor bepaalde collectieve goederen van duurzame aard?

In het kader van een nieuw natuurverhaal zal het ook nodig zijn dat van overheidswege een grens wordt aangegeven tussen collectieve natuurgoe-deren die (mede) met algemene middelen worden gefinancierd en particuliere vormen van natuurgebruik die weliswaar bijdragen aan medeverantwoorde-lijkheid bij het natuurbeleid doch primair in het teken staat van eigenbelang en financieel gewin. Wij betwijfelen bijvoorbeeld of de voorstellen in *Kwetsbare vanzelfsprekendheden* met betrekking tot exclusieve natuurparken op commerciële basis, de uitgifte van kavels natuurgebieden voor private inves-teerders of ambitieuze herinrichtingsprojecten die een regio een profiel met allure verschaffen, wel deel moeten uitmaken van een nieuw natuurverhaal. Prima als dit soort projecten worden ondernomen, maar moet de overheid deze ook geldelijk of ideologisch ondersteunen door ze op te nemen in een nieuw natuurverhaal? Een nieuw natuurverhaal moet naar onze mening asso-ciaties met elitisme zien te vermijden omdat dit een bredere collectieve bin-ding van burgers kan bemoeilijken. Maar hiermee begeven we ons al in het politieke en normatieve debat dat we met dit essay willen aanmoedigen.

2.7 Drie opties voor een nieuw natuurverhaal

In de hoofdvraag die we ons in dit essay hebben gesteld, staan drie span-ningsbogen centraal. Ons staat voor ogen dat ze gezamenlijk het skelet vor-men bij de verdere ontwikkeling van een nieuw natuurverhaal. Tevens beplei-ten we dat de vorming van een nieuw natuurverhaal uitgaat van een interactieve en visualiserende benadering die past bij het sociale decor van de hedendaagse belevenismaatschappij en de diverse behoeften en motivaties van burgers-consumenten. Door individualistische belevingspoorten van men-sen als vertrekpunt te nemen en gebruik te maken van verbeeldende over-

drachtsvormen, kan worden vermeden dat natuur een wetenschappelijk en abstract verhaal wordt. De EHS zal van essentieel belang blijven als achtergrondverhaal waarover discussie mogelijk is. Het brede en (ver)beeldende natuurverhaal dat wij ons voorstellen, sluit aan op een brede interpretatie van duurzaamheid en biodiversiteit waarin ook morele, esthetische en andere culturele oriëntaties gewicht krijgen. De huidige beleidsbegrippen van duurzaamheid en biodiversiteit, die als grote waarden mogen worden gekarakteriseerd, bevatten in die zin een belangrijk potentieel voor een nieuw natuurverhaal dat tot nu toe maar beperkt is benut.

Binnen deze uitgangspunten van vorm en inhoud kan volgens ons een natuurverhaal worden ontwikkeld dat perspectief biedt om de inherente spanning in de drie bogen, die in dit essay behandeld zijn, beter te begrijpen en te overwinnen. Het zal niet alleen in vorm maar ook inhoudelijk leiden tot een natuurverhaal dat duidelijk anders is. Immers, het vertrekpunt van belevingspoorten leidt er ten eerste toe dat de EHS meer een plaats op de achtergrond krijgt toegewezen. In plaats van vanuit de EHS te zoeken naar aansluiting op meer verheven waarden en belevingen die een natuurbeleidsverhaal een glorieus en wervend uiterlijk zouden moeten geven, wordt de inhoudelijke grondslag van het natuurverhaal hier bepaald door diverse combinaties van 'lagere' en 'hogere' natuurmotieven en -ervaringen. Ten tweede dwingt het vertrekpunt van de alledaagse belevingspoorten van mensen tot een natuurverhaal waarin de bestaande beleidssegmentering wordt overstegen. In het leven van alledag maken of ervaren veel mensen geen strikt onderscheid tussen milieubeleid, natuurbeleid, groene diensten, plattelandsontwikkeling enzovoort. Een natuurverhaal dat wil aansluiten op meer alledaagse ervaringen zal dan ook moeten zorgen voor een 'natuurlijke' verknoping van allerlei groene beleidslijnen en een enge ecologische beleidsinvulling dienen te vermijden.

De algemene contouren voor een nieuw te ontwikkelen natuurverhaal zijn hiermee geschetst. Zoals in de inleiding betoogd is een nieuw natuurverhaal an sich echter nog geen garantie voor meer maatschappelijk draagvlak of belangrijke beleidsveranderingen. In hoeverre een nieuw natuurverhaal zal 'werken' is afhankelijk van de mogelijke inbedding in bestaande bestuurlijke circuits en van de bronnen van macht en invloed waarover politieke en maatschappelijke stakeholders beschikken. Afhankelijk van de organisaties en actoren waarvan men verwacht dat deze cruciaal zijn voor een succesvolle verbreiding van een nieuw natuurverhaal, zijn er ook verschillende strategische wegen te bewandelen. Men kan bijvoorbeeld kiezen voor een participatieve aanpak op lokaal niveau met een breed scala van actoren of juist voor een overkoepelende aanpak waarin hogere beleidsorganen en grootschalige maat-

schappelijke organisaties voor extra uitstraling dienen te zorgen. Men kan zich richten op individuele gedragsverandering van burgers of vooral kiezen voor de verdere ontwikkeling van MVO.

De drie volgende opties - mede geïnspireerd door voorstellen die in *Kwetsbare vanzelfsprekendheden* zijn verwoord - zijn niet alleen bedoeld om de inhoudelijke discussie over een nieuw natuurverhaal te stimuleren maar willen ook de aandacht vestigen op strategische keuzes die hier van belang zijn, in het bijzonder de verschillende stakeholders die bij de ontwikkeling van een nieuw natuurverhaal in meerdere of mindere mate kunnen worden aangesproken of ingeschakeld.

- 'Regio regie totaal'

Zet in op een participatieve beleidsaanpak waarin stringente regelgeving en sectorale doelen voor gebiedsgericht beleid worden losgelaten en waarin maatschappelijke organisaties, marktpartijen en burgers de ruimte krijgen om eigen initiatieven met betrekking tot natuur en/of landschap te realiseren. Geef (lokale leden van) natuurorganisaties meer verantwoordelijkheid en zeggenschap bij het beheer van natuurgebieden maar stel strenge grenzen aan partijen die het natuurbelang niet op het oog hebben en slechts korte-termijngewin zoeken.

- 'Nationale duurzaamheidsagenda'

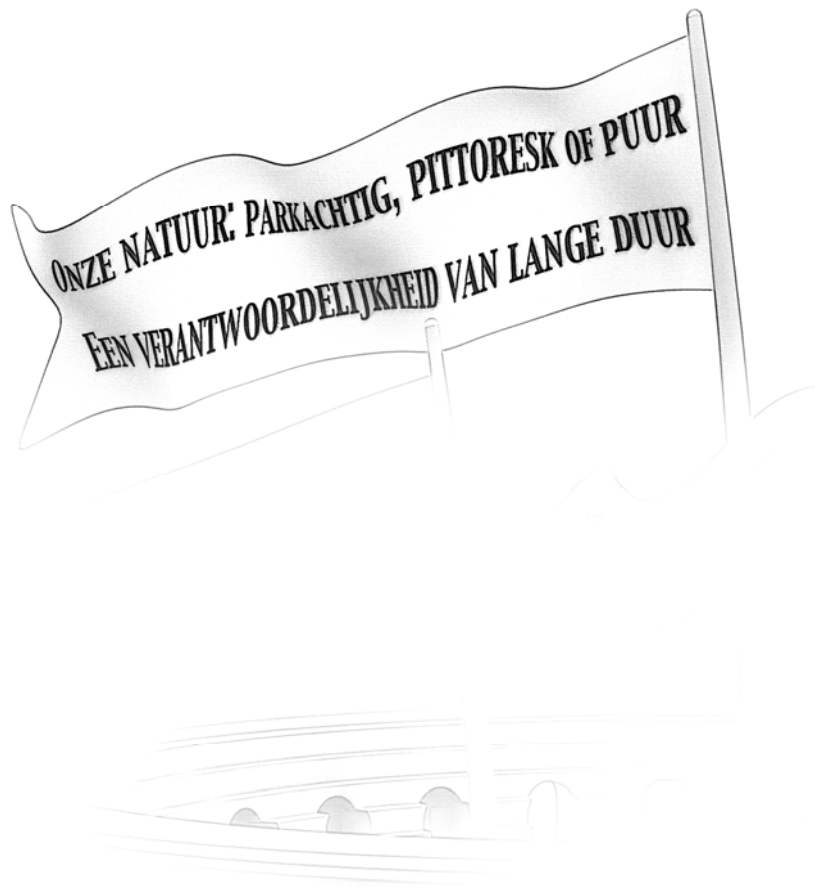
Proclameer in het natuurverhaal het belang van een duurzame natuurlijke omgeving en van duurzame levensstijlen. Geef tegelijkertijd (visuele en reële) alternatieven aan voor natuurverspillend of -beschadigend consumentengedrag. Betrek op bovenregionaal niveau zoveel mogelijk gecollectiviseerde kapitaalbezitters (pensioenfondsen, verzekeringsmaatschappijen enzovoort) en grotere maatschappelijke organisaties.

- 'Duurzame natuur, duurzame economie'

Verbind natuur met andere actuele maatschappelijke vraagstukken en stimuleer maatschappelijk verantwoord ondernemen op het gebied van natuur. Bevorder samenwerking tussen MVO-bedrijven en maatschappelijke en lokale organisaties. Geef de markt binnen het kader van people, planet, profit ruimte om initiatieven te ontplooiën - ook met betrekking tot commerciële benutting van natuur.

We beseffen dat deze opties elkaar niet uitsluiten en met elkaar gecombineerd kunnen worden. Ook bij een combinatie blijft de vraag echter welke optie het meest bepalend moet zijn voor het inhoudelijke en strategische karakter van een nieuw natuurverhaal. Moet het vooral een regionaal verhaal zijn, een nationaal verhaal, dan wel een verhaal dat zich richt op de mogelijk-

heden van een bevlogen markt? We sluiten af met een slagzin die past bij de uitgangspunten waarbinnen volgens ons een nieuw natuurverhaal ontwikkeld zou moeten worden en die ook bij elk van de bovenstaande varianten van toepassing zou kunnen zijn:

Literatuur

Bakker, E. de en G. Overbeek, *Van passiviteit tot passie. Een rijkdom aan drijfveren voor natuurbeleid*. LEI, Den Haag, 2005.

Dagevos, J.C., J. Luttik, M.M.M. Overbeek en A.E. Buijs, *Tussen nu en straks. Trends en hun effecten op de groene ruimte*. LEI, Den Haag, 2000.

Derksen, P.H.M., R.J.M. le Rütte en J.W.G. Geerligts, *De spagaat van natuurbeleid. Doelen en werking*. Stoas Onderzoek, Wageningen, 2002.

Duyvendak, J.W. en M. Hurenkamp (red.), *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Van Genneep, Amsterdam, 2004.

Hopster, H., 'De Oostvaardersplassen een concentratiekamp? Paarden zijn toch geen koolmezen'. *NRC Handelsblad*, 3 september 2005.

Jong, M.Th.M. de, *Scheidslijnen in het denken over natuurbeheer in Nederland. Een genealogie van vier ecologische theorieën*. (Dissertatie Delft). DUP Science, Maastricht, 2002.

Keulartz, J., *Werken aan de grens. De spanning tussen diversiteit en duurzaamheid*. (Inaugurale rede). Nijmegen, 2005.

Koppen, K. van, *Echte natuur. Een sociaaltheoretisch onderzoek naar natuurwaardering en natuurbescherming in de moderne samenleving* (dissertatie Wageningen). Wageningen, 2002.

Kuindersma, W., H. Smit, J.L. Tersteeg, A.F. van de Klundert, S. Jansen, N.J. Beun en J.H.A. Hillebrand, *Kwetsbare vanzelfsprekendheden rond natuur. Een zoektocht naar innovaties rond de spanning tussen natuurbeleving en -beleid*. InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, Den Haag, 2004.

Leroy, P. en J. Gersie, 'Een historisch tegendraadse ambitie. De vermaatschappelijking van het natuurbeleid in Nederland.' In: *Medeverantwoordelijkheid voor natuur*. Wageningen Academic Publishers, (2004), pp.23-44.

Ministerie van LNV, *Natuur voor mensen, mensen voor natuur. Nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw*. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag, 2000.

Overbeek, G. en S. Lijmbach (red.), *Medeverantwoordelijkheid voor natuur*. Wageningen Academic Publishers, Wageningen, 2004.

Prigogine, I. en I. Stengers, *Orde uit chaos. De nieuwe dialoog tussen de mens en de natuur*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 1985.

Reijnders, L., *De Natuur*. Van Gennep, Amsterdam, 2003.

Schulze, G., *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Campus, Frankfurt, 1997.

Waterland, *Naar een sociaal-individualistisch alternatief. Manifest van de denktank Waterland*. www.waterlandstichting.nl, 2004.

Windt, H. van der, *En dan: wat is natuur nog in dit land? Natuurbescherming in Nederland 1880-1990* (dissertatie Groningen). Boom, Amsterdam/Meppel, 1995.

Witt, A. de, *Van vervreemding naar verantwoordelijkheid. Over jongeren & natuur*. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Directie Natuur, Den Haag, 2005.